

Firczák Gyula és a skizmatikus parasztmozgalom

BENDÁSZ DÁNIEL

A történelem folyamán a pravoszláv egyház beszivárgásának a kérdése Magyarországon északkeleti részére nagyon sok író figyelmét felkeltette, mint például Pekár Atanászt¹, Zsatkovics K. Györgyöt², Áskinázi Z.³, Beskid Konsztantint⁴, Hrábec Miroszlávot⁵, Pronin Vaszilijt⁶, Pap Szeptéánt⁷, Danilec Jurijt⁸, Botlik József⁹, Pirigy István¹⁰ és sok másokét is. Ezt a témát senki nem foglalta össze egy külön monográfiában, de 2007-ben Gönczi Andrea egy nagyszerű tanulmányban dolgozta fel a ruszin skizmatikus mozgalmat.¹¹

1765-ben még a Munkácsi Egyházmegye kanonizációja előtt,¹² első ízben a mi népünk között is felütötte fejét a skizma oly módon, hogy Dorogon lázadás kezdődött az Unió ellen. Ez a lázadás nem hirtelen történt, hanem kívülről volt előkészítve és ezért különleges történelmi eseménynek számít ma is.¹³

-
- 1 PEKÁR ATANÁSZ: *Нариси історії церкви Закарпаття: У 2-х томах*, Рим-Львів, 1997, Т.І.: Ієрархічне оформлення.
 - 2 ZSATKOVICS K. GYÖRGY: *Import-e vagy boni termés?* in *Kárpáti Lapok*, 25. szám, 1903. június 21.
 - 3 АШКИНАЗИ З.Г.: *Православное движение в Подкарпатской Руси*, Ужгород, 1926.
 - 4 BESKID K.: *Marmarassky proces*, Hust, 1926.
 - 5 ГРАБЕЦЬ М.: *Къ історію Мармарошского Процеса*, Ужгород, 1934.
 - 6 ВАСИЛИЙ ПРОНИН: *Історія Православної Церкви на Закарпаттє*, Мукачєво, Філокалія, 2005.
 - 7 ПАП СТЕПАН: *Історія Закарпатт*, Івано-Франківськ, 2003. Том III.
 - 8 ДАНИЛЕЦЬ Ю.: *Православна Церква на Закарпатті у першій половині ХХ століття*, Ужгород, 2009.
 - 9 BOTLIK JÓZSEF: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*, Hatodik Síp Alapítvány. Budapest, 2000; BOTLIK JÓZSEF: *A hármás keresztt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest, 1997.
 - 10 PIRIGY ISTVÁN: *Görög Katolikusok Erdélyben és Kárpátalján*, Debrecen, 2001.
 - 11 GÖNCZI ANDREA: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*, PoliPrint, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász, 2007.
 - 12 1771. szeptember 19-én XIV. Kelemen pápa „*Eximia Regalium Principum*” bullájával megalapította a Munkácsi Egyházmegyét és 1771. szeptember 23-án az eddigi roszeni tituláris Bradács Jánost pedig kinevezte az egyházmegye püspökévé.
 - 13 1764-ben Tokajban érkezett egy moszkvai tábornok néhány fiatal tiszttel és nagy kiszolgáló személyzettel. Volt köztük egy orosz ortodox pap, aki nagyon könnyen tudott kapcsolatot teremteni a már egyesült tokaji hívekkel és a környékbeli lakosokkal.

A XIX. század 70-es éveiben a munkácsi és az eperjesi egyházmegyék hívei nehéz gazdasági helyzetben lévén a nélkülözés, a magas adók, a földhiány, az éhség miatt – megélhetésük javítása végett – Amerikába települtek át és más országokban is kerestek munkalehetőséget. Őseik tanítását ismerve – imádkozzál és dolgozzál – a pihenőnapokon Istenben keresve a nyugalmat szervezni kezdték hitéletüket. A kivándoroltak az otthoni püspökségtől kértek papokat. De sajnos kérelmükre se a munkácsi, se az eperjesi püspöktől nem kaptak választ. Ellenben már 1884-ben megérkezett Amerikába az első görögkatolikus pap Galíciából, Valenszki Iván atya személyében. A galíciai pappal szemben a magyarországi ruszin hívők bizalmatlanok voltak és továbbra is sürgették és kérték egy magyarországi pap kiküldését. Mivel már templomuk is volt, 1888. augusztus 6-án kelt levelükbe ezt írták : „...*kériünk egy akkurátus nőtlen papot, ki képes lenne itt a népet jól tanítani, és hogy szép hangja lenne, hogy mi nagyra lehetnénk papunkkal az idegen népek előtt. Azért kériünk nőtlen papot, mert itt az angolok nem hiszik, hogy az pap legyen, ha felesége van. Itt három pap is nagyon, mindegyiknek van külön paróchiája, de mindahárom pap Galíciából való, a galíciai püspökségből, hát ezek igen kemény oroszok, és a mi embereink nem értik beszédjüket, s azért mi akarunk olyan papot, a ki a mi vidékünkéről való, a mi püspökünk alatt...*”¹⁴. Majd később ugyanebben a hetilapban a következő hír jelent meg : „*Dzubay Sándor munkácsi egyházmegye áldozár szerednyei segédlelkész f. hó 18-án elutazott Amerikába, hogy a Wilkes Barreban dolgozó görög katolikus kivándorolt munkások által kialakított hitközségnek lelkésze legyen*”¹⁵. Az első Magyarországról Amerikába érkező pap Dzubay Sándor volt,¹⁶ akit hamarosan Steczovics Miklós hajdúböszörményi segédlelkész követett,¹⁷ majd később mások is. Sorra szerveződtek az egyházközségek, melyeknek számos nehézséggel kellett szembenézniük. Sajnos az amerikai római katolikus egyház ellenségesen fogadta a nős, családos papok megjelenését.¹⁸ Ez gyakran súlyos konfliktusokhoz vezetett, mert a római katolikus, és különösen az angol, pontosabban az ír lelkészek nagy ellenszenvvel fogadták a görögkatolikus nős papokat, de még az özvegyeket is. Amikor még a görögkatolikusoknak nem volt templomuk a római katolikus testvéregyház vezetősége nem engedte meg használni tempomaikat. Ez a magatartás oda ve-

Így elkezdte unióellenes tevékenységét. Ez a lázító tevékenység nagyon jó talajra talált Dorogon, mert 1765. július 21-én a hívek egy része megtagadta az uniót és küldöttséget menesztett a karlováci érsekhez, hogy papot kérjenek maguknak. Bécsben ellenőrző testületet alakítottak az ügy kivizsgálásra. Miután 1765.szeptember 16-án Mária Terézia megkapta a nyomozás jegyzőkönyvét, azonnal levelet írt II. Katalin (1762–1796) orosz cárnőnek, hogy a tábornokát a kiszolgáló személyzettel együtt hívja haza Tokajból. Mária Terézia megtiltotta a karlováci érseknek, hogy papot küldjön Dorogra.

14 FESZTÓRY JÓZSEF: *Amerikába papot kérnek*, Kelet. A magyarországi görög katolikusok érdekeit képviselő hetilap, 35. szám. 1888. szeptember 16.

15 Kelet, 8 szám. 1889. február 24.

16 DZUBAI SÁNDOR: *Levél a szerkesztőhöz!* Kelet, 19. szám, 1889. május 12.

17 Kelet, 21. szám, 1889. május 26.

18 BOTLIK: *A hármas kereszt alatt*, 143.

zetett, hogy a görögkatolikus hívek inkább a görögkeleti templomokba mentek a saját szertartásukhoz hasonló liturgiára, s nem a latin misére.

Az eperjesi és a munkácsi egyházmegyes papok munkáját Amerikában nemcsak az ír plébánosok és püspökeik keserítették meg, de a galíciai görögkatolikus papok is, „mert az ott működő és versenyző lengyel lelkészek éppen nem példaképei a papságnak s a népet félrevezetve és nyúzva a papság tekintélyének rovására élőködnek s egyenetlenséget szítva a hívek körében. Jó volna, ha az illetékes püspökök az apostoli szék megbízásából egy vicariust küldenének ki az összes ott levő rk. és gk. nép egyöntetű kormányzására!”¹⁹.

Tóth Elek az eperjesi püspöki hivatal titkára és irodavezetője megöszvegyülve elhatározta, hogy kivándorol Amerikába. 1889. november 15-én megérkezett Minneapolisba, ahol hamarosan konfliktusba került az ottani Saint Paul-i római katolikus püspökkel, aki nem volt hajlandó őt igazi katolikus papnak elismerni és egyébként sem fogadta szívesen. Tóth Elek a fent említett nehézségekről több levelében beszámolt püspökének Vályi Jánosnak és rámutatott arra is, hogy az ottani római katolikus ír plébánosok elutasítónak kezelik a görögkatolikus papokat és mindent elutasítanak, ami nem római katolikus. A papok között vívott ellenségeskedések a hívekre is kedvezőtlen hatást gyakoroltak, akik inkább évekig nem jártak gyónni, vadházasságban éltek, csak római katolikus plébánoshoz ne keljen menniük, inkább az orosz görögkeleti templomba mentek. Ezekben a levelekben Tóth Elek püspökétől segítséget kért és javaslatokat is tett a pravoszláviába való áttérések megakadályozására. Amikor az amerikai római katolikus egyház kívánságára Róma a visszahívását kezdeményezte az eperjesi püspöknél, Tóth Elek úgy döntött, hogy nem megy haza, hanem San Franciscoba utazott és felkereste az ott székelő Volodimir érseket azzal a kérésével, hogy őt híveivel együtt fogadja be a pravoszláv egyházba. 1891. március 25-én áttért az orosz ortodox egyházba. Áttérését titokban tartotta, paptársai is csak az ősz végén tudták meg. Volodimir püspök Minneapolisban e napon végzett liturgiája a pravoszláv egyház alapjait rakta le az Amerikába emigrált magyarországi ruszinok közt, hirdetve „örüszük meg orosz hitünket és szertartásunkat”²⁰.

Tóth Elek egyhamar az amerikai pravoszláv egyház vezető egyénisége lett és kb. 20 000 görögkatolikus sikerült megnyernie az ortodox egyháznak. Könyve, mely a „Hol kell keresni az igazságot?” címmel jelent meg, a XX. század elején Magyarországra is eljutott. E könyv mintegy röpirata és talán legfontosabb szellemi forrása lett a kibontakozó skizmatikus paraszttmozgalomnak.

1893. február 12-én Firczák Gyula munkácsi és Vályi János eperjesi püspökök felhívással fordultak az Amerikában élő emigrált hívekhez. Ebben sajnálatukat fejezték ki, hogy nem tudták kielégíteni a hívek lelki szükségleteit és javasolják inkább a római katolikus szentmisék látogatását ott, ahol nincs

19 Kelet, 33. szám, 1891. augusztus 9.

20 ДАНИЛЕЦЬ, i.m. 36.

görögkatolikus pap. Továbbá figyelmeztették a híveket, hogy tartsák magukat távol Tóth Elek skizmatikus paptól.²¹

Az 1900-s évek elején Amerikából hazaérkezett hívek magukkal hozták a pravoszlávia szellemét is. Az első áldozatok a Szlovákiai Beherón és a Kárpát-aljai Nagy Lucskán valamint Izán voltak.

A skizmatikus mozgalom Beherón úgy kezdődött, hogy az ottani lakos, Tutko Vaszily 1892-ben kiment az amerikai Minneapolisba, ahol csak egy görögkeleti (pravoszláv) templom volt. Hat éven keresztül ebbe a templomba járt és gyónt az ottani Tóth Elek papnál. 1898-ba hazaérkezett, s itthon már a görögkatolikus templomot látogatta. 1900-ban Tutko Vaszily levelet kapott Amerikából Baniczky Jánostól, aki arról értesítette, hogy az amerikai hívek gyűjtést kezdtek a pravoszláv templom építésére Beheróvon és ő, Tutko, támogatja-e ezt a kezdeményezést. Tutko ebbe beleegyezett, s amikor a beherói görögkatolikus pap, Artim Miklós fellépett az amerikai pravoszlávok kezdeményezése ellen, levelet írt Amerikába. Ezt a levelet az amerikai pravoszláv újság közzétette. A budapesti vallás-és közoktatásügyi minisztérium 1901. szeptember 20-i leiratába közölte Vályi János püspökkel, *„hogy Beherón pravoszláv burkolatba pakolt pánszláv mozgalmat fedeztek fel, szükséges levezetni a nyomozást és megállapítani: bány egyén ment át a pravoszláviába Beherón és környékén”*²².

Vályi János püspök ennek az ügynek kivizsgálásával Kapisinszki János kerületi esperest és Zima Miklós svidniki görögkatolikus papot bízta meg. A megbízottak Artim Miklós beherói pap és Katrenics János tanító jelenlétében 1901. október 17-én falugyűlést hívtak össze. A gyűlésre meg voltak hívva azok a falusi hívek, akik áttérni szándékoztak a pravoszláviában, vagy ekkor már át is tértek (Tutko Vaszily, Zbihlei Vaszily, Lazorik Pál és mások). Artim Miklós atya elmondta, hogy a beherói pravoszláv mozgalmat az Amerikából hazatért egyének agitációja okozta, mert ők azt hangoztatták: *„Amikor ők átmennek a moszkvai vallásra és engedélyt kapnak a templom felépítésére, akkor Berehón olyan moszkvai kolónia lesz, mint Minneapolis-i Amerikában, majd később az egész ország moszkvai területté válik”*²³. A vádlottak elutasították ezt a vádat és tagadták, hogy áttértek volna a pravoszláv hitre, ez nem is állt szándékukban, így ők az áttérésre másokat sem bízattak. Egyedül Zbihley Vaszily jelentette ki, hogy a római pápa főségét nem ismeri el, viszont mindnyájan hangsúlyozták, hogy már több éve a parókussal nagyon komoly konfliktusaik vannak. Feleségeik és szüleik Amerikába írt leveleikben sokat panaszkodtak a görögkatolikus papra. Ennek hatására az emigrációból hazatérve elhatározták, hogy külön templomot építenek és áttérnek a budai szerb püspök joghatósága alá. Mivel pedig a vádlottak tagadták áttérési szándékukat, az egyházi vizsgálat felmentéssel vég-

21 Uo. 35.

22 Uo. 37.

23 Uo. 37.

zódott, a püspöki hatóság a maga részéről lezárta az ügye.²⁴ Ez a dolog nagy port vert fel annak idején, de csakhamar el is aludt, bizonyára azért, mert mint importált szellemi metely, immunis talajra talált és nem terjedhetett.²⁵

Kárpátalja keleti részén, a Máramaros megyei Iza lett a skizmatikus mozgalom központja. A források többsége Rakovszky János izai parókus (1859–1885) a kitünő papot és prédikátort vádolja a skizma megjelenésével. Halála után közvetlen utódja Zsatkovics Kálmán izai parókus nem értett egyet ezzel a véleménnyel, „*mivel hogy Izán nem Amerikai import, hanem honi természettel van dolgunk. Vakaró Mihály és társa, kiket a huszti járásbírótság nyolc napi börtönre ítélt vallás elleni kihágásért, a tárgyaláson azt vallották, hogy ők a schizmatikus elveket volt lelkészüktől, Rakovszky Jánostól, valamint a tőle kapott könyvekből tanulták. Megdöbbenésem azonban rövid ideig tartott csak, mert higgadtan mérlegelve a dolgokat és a körülményeket, az a meggyőződés érlelődött meg bennem, hogy Vakaró Mihály és társának nem lehet igaza, mert Izára is Amerikai import utján jutott be a schizma metelye, ahol azonban – fájdalom – fogékonyabb talajra talált, mint az említett eperjes-megyei paróchiában. E meggyőződésem akkor született meg, mikor ezt a kérdést vettem fel magamban: hogyan volna az lehetséges? Hogy a Rakovszky János által elvetett mag csak tizennyolc év múlva csírázzék ki, és hogyan magyarázható meg az a tény, hogy az én ott működésem egész ideje alatt t. i. 1885. december 12-től 1886. december 31-ig, amikor mint Rakovszky János közvetlen utódja, ideiglenes helyettes lelkész voltam Izán, soha senki az izai hívek közül nem difficultálta, hogy a szent misében a Credo a filioque hozzáadásával olvassák, pedig akkor a dolog természeténél fogva a Rakovszky János tanítása sokkal inkább emlékében volt a híveknek, mint tizenyolc évvel később*”.²⁶

Zsatkovics Kálmán papi tevékenysége alatt Izán komoly eredményeket ért el, mint fiatal energikus pap belevetette magát a lelkipásztori munkába. Nemcsak vasárnap és ünnepnapokon prédikált, de gyakran a vecsernye után is. A hívek megszerették és nagyra becsülték fiatal papjukat, de ő itt ezen a gazdag parókián, mint újszentelt pap, csak ideiglenes helyettes lelkész minőségében működött. Az izai parókián Zsatkovics Kálmánt Polyánszky István (1886 – 1903) váltotta fel. Az új pap ellentéte volt előbbinek, mert nem szeretett prédikálni és csak ritkán, többnyire a nagyobb ünnepeken beszélt a híveihez. Az ő ottléte alatt megszűnt az orosz tannyelvű egyházi iskola és helyette állami iskola lett létesült. E miatt is nehezteltek a hívek a papjukra, mert „*az állami iskolából kikerült gyermekek nem tudnak nekik a Szentírásból felolvasni, nem tudnak a templomban énekelni, Apostolt olvasni*”²⁷. Emiatt a hívei nem becsülték és tiszteletet sem kapott tőlük, inkább panaszkodtak rá az egyházi és a civil előljáróknál.

24 GÖNCZI, i.m.

25 ZSATKOVICS, i.m.

26 Uo.

27 Görög Katolikus Szemle, 25. szám. 1903. június hó 21. 1–2.

Ezt az elégedetlenséget használta ki Vladimír András,²⁸ izai tanító, aki ruszsofil irányzatú volt, és maga köré szervezte ezeket az elégedetlen embereket. Rakovszky János könyvtárából származó orosz könyvekből olvasott fel nekik, majd olvasni is átadta nekik ezeket. Idővel meggyőzte őket az „orosz igazhitről” és meggyőzte őket, hogy az igazi hit nem az unitus, hanem a pravoszláv. Zsatkovics Kálmán ebben az esetben is megvédi paptestvérét mondván „...én abban a meggyőződésben vagyok, hogy ezek a könyvek nem is Rakovszky János, hanem a szan-franciszói schizmatikus püspökök könyvtárából kerültek az izai hívek közé”²⁹.

Ez az agitáció azt eredményezte, hogy a meggyőzött izai parasztek már 1902-ben delegációt küldtek a budapesti pravoszláv püspökhöz azzal a kéréssel, hogy az izai pravoszláv híveket vegye szárnyai alá. Lukián (Bogdanovics) püspök ezt nem vállalta és azt tanácsolta nekik, hogy forduljanak az ő feletteséhez – a szerb patriárkához Brankovics Györgyhöz.³⁰

1903. március 8-án a karlováci érsek levelet kapott Husztról. Ebben a levélben egy izai paraszt, Vakaró Joachim még négy paraszt barátjával értesítik az érseket, hogy máramaros megyei Iza község lakóinak többsége a pravoszláv egyházhoz szándékozik csatlakozni, s ebben az érsek segítségét kéri. Nem kapván választ az érsektől 1903. május 13-án még egy levelet írtak, amelyben kéri az érseket, hogy küldjön nekik Izára egy pravoszláv papot. A karlováci érsek válaszlevelében 1903. május 22-én azt írta, hogy nagy örömmel értesült szándékukról, de semmit sem tehet, mert nekik előbb ki kell lépni a görögkatolikus egyházból, betartva az erre vonatkozó akkori törvényeket.³¹

Az izai eseményekről tudomást szerzett Firczak Gyula munkácsi püspök is és utasította a máramarosi külhelynökét (vikáriusát), Balogh Mihályt, hogy vizsgálja ki az ügyet. 1903. március 24-én Balogh Mihály és Toma Jenő huszti szolgabíró megérkeztek Izára. A helynök a Szent Liturgia alatt egy szép prédikációt mondott, majd a mise végén a híveket meghívta a parókiára, hogy tárják fel problémáikat és mondják el panaszait. A külhelynök szavainak hatására ketten Vakaró Péter és Szimulya Péter eláltak szándékuktól, „...*batan azonban (Pliszka Maxim, Pliszka Gábor, Izai András Vasziyu, Vakaró Jóachim, Kemény Vasziyu Mihályu és Lázár Vasziyu) vak fanatizmus által vezérelve, a társadalmi és az egyházi rend ellen szenvedélyes kifakadásokkal érveltek, azt hangoztatván, hogy az*

28 Vladimír András 1882.január 8-án született. Elemi iskolát Izán végezte, maja 1893–1897 években a huszti polgári iskolában tanult, 1897–1901 között a máramarosszigeti tanítóképzőben tanult, 1901–1920 között Izán kántortanító.

29 ZSATKOVICS, i.m.

30 ДАНИЛЕЦЬ, i.m. 45–46.

31 A vallásukat csak azok az egyének változthatják meg, akik betöltötték 18. évi életkorukat. Aki meg akarja változtatni a vallását köteles két tanú jelenlétében kijelenteni a volt papjának a szándékát és ugyanezt meg kell ismételnie két hét múlva. Ezek után a papjától kérjen egy bizonylatot, hogy ezt a követelményt betartotta. Ha a pap nem akarná kiadni ezt a bizonylatot, akkor írassa alá a kérvényét azzal a két tanúval, akik vele voltak a papnál. Ha ez megvan, akkor az új egyház papja őt felveheti.

unió nem egyéb, mint a hitnek a papok által congruáért való eladása, és hogy az igazi ősi egyház feje nem a pápa, hanem a moszkvai synodus³². A hívek nevében Pliszka Maxim elmondta a vicáriusnak a magyarországi ruszin keresztények történetét, beszélt a pravoszlávok harcáról az unió ellen és a végén kijelentette, hogy a falu lakóinak a nagyobbik része a pravoszlávokhoz csatlakozik és „*kértünk és fogunk kérni igazi papokat Karlócáról*”³³.

Firczák Gyula 1903. május 25-én a kialakult helyzetről értesítette a budapesti vallás-és közoktatásügyi minisztert és kérte, hogy gyakoroljon nyomást a karlócai érsekre és utasítsa el az izai parasztok kérését. Ezen kívül a püspök anyagi támogatást kért az Izán tartandó misszióra. Wlassics Gyula miniszter értesítette Firczák Gyula püspököt, hogy az ő közbenjárására az államfőminiszterelnök a püspök úr minden kérését támogatni rendelte el.³⁴

A skizmatikus paraszttmozgalom menetére Izán fényt derítenek a görög-katolikus egyházhoz hű maradt izai hívek levelei is. Vakaró Péter 1903. július 6-án kelt levelében köszöni Firczák Gyula görögkatolikus püspöknek az elrendelt izai missziót és a hívek között szétosztott füzeteket, mely sokukat megerősítette hitükben.³⁵ Prisztaja Vaszily 1903. július 21-én értesíti a püspököt, hogy pünkösdi ünnepén a prédikáció alatt a híveknek többsége kivonult a templomból és Prisztaja András izai lakos nyíltan fellépett a görögkatolikus pap ellen.³⁶ A fent említett Vakaró Péter 1903. augusztus 16-án írt levelében írja, hogy Izán 1600-an hűek maradtak a görögkatolikus egyházhoz és csak 370-en lettek skizmatikusok.³⁷

Firczák Gyula püspök próbálja menteni a helyzetet és „*Izára a katolikus hitükben megrendült hívek közé misszió tartására Jaczkovics Sándor székesegyházi segédlelkészt küldte ki*”, aki 1903. július 11-én el is utazott Izára.³⁸ Jaczkovics Sándor itt emberfeletti munkát végzett: „*Vasár-és ünnepnap háromszor prédikált, tanított nappal, utcán, házakban, templom mellett, túrt sokat ezen tisztelen néptől. Könyveket osztogatott nekik és tényleg célt is ért, mert vannak sokan, kik most már így beszélnek: «Én nem tudom, kinek van igaza, a papoknak, vagy ezen embereknek, én mindazt hiszem, amit Krisztus és az apostolok tanítottak, ha belátom az igaz utat, azt fogom követni»*”³⁹. De ez még mindig kevésnek bizonyult mert a püspök erősíteni kívánva a missziós munkát, kinevezte Izára kisegítő lelkésznek Musztyanovics Emil kovácsréti káplánt.⁴⁰ A várt eredmény nem következett be. Így a püs-

32 Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban DAZO) Fond 151, opisz 2, № 947. 1.

33 Görög Katolikus Szemle, 34. szám. 1903. augusztus 23. 2.

34 DAZO Fond 151. opisz. 2. № 947. 12.

35 Uo. 36..

36 Uo. 30a – 30b.

37 Uo. 54.

38 Kárpáti Lapok, 29. szám. 1903. július 19; Görög Katolikus Szemle, 28. szám. 1903. július 12. 3.

39 Görög Katolikus Szemle, 34. szám, 1903. augusztus 23. 2.

40 Görög Katolikus Szemle, 33. szám, 1903. augusztus 16. 3.

pök, Balogh Mihály püspöki külhelynök javaslatára,⁴¹ Azary András munkácsi segédlelkészt nevezte ki Izára és Polyánszki István izai parókuszt, akire sokat panaszkodtak a hívek, áthelyezte Gyertyánligetre (Kobilecka Polyána).⁴²

A skizmatikus parasztmozgalom vezetői igyekeztek teljesíteni a szerb érsek utasításait és elkészítettek 70 áttérési nyilatkozatot, beszerezve a szükséges aláírásokat. Ezeket a nyilatkozatokat eljuttatták Karlócára. Az érsek kellemetlen helyzetbe került, mert az elkészült okmányok felmutatásával neki teljesíteni kellett az 1868-s törvény értelmében a vallásváltozást, de a miniszterelnöktől utasítást kapott, hogy az izai emberek kérelmeit hagyja figyelmen kívül. Az érsek levelében megígérte az izaiaknak, hogy hamarosan küld nekik papot, de a pap megérkezéséig készítsenek neki lakást és vállalják magukra az eltartását. Majd 1903 augusztusában Karlócán újból elhalasztották a pap küldését, arra hivatkozva, hogy ezt a kérdést csak a szerb egyház szinódusa döntheti el.⁴³

A szerb egyház szinódusa 1903. december 12-én úgy döntött, hogy az izai pravoszláv közösséget befogadják a saját joghatóságuk alá és erről a határozatról értesítették a budapesti vallás-és közoktatásügyi minisztériumot.⁴⁴ A szinódus megbízta a budapesti püspököt, hogy vegye az izai híveket szárnyai alá. A budapesti püspökség értesítette az izaiakat, hogy hamarosan Izára meg fog érkezni a kért pap. A korabeli újságcikk ezt hírül is adta: „*Izán (Máramarosmegyében) már beállott a krízis. Bogdanovics budai gör. kel. püspök hivatalosan értesítette a huszti főszolgabíró, hogy Izára papnak Petrovics Gerásimot nevezte ki s egyúttal kéri a beiktatását*”⁴⁵.

Toma Jenő huszti főszolgabíró 1904. január 25-én értesíti a munkácsi egyházmegyét és Máramaros megye előljáróit, hogy az izaiak megkapták a várva várt választ a budai püspöktől és elkezdték előkészíteni a diplomát és az új papnak a papi lakást. Megnyugtatóan azt is mondja, hogy Negre László parlamenti képviselő értesítése szerint a budai görögkeleti püspök abban reménykedik, hogy az izaiak nem lesznek képesek teljesíteni a pap eltartására szükséges követelményeket és ő nem fogja tudni kinevezni nekik a papot.⁴⁶

A huszti főszolgabíró félelmeit fejezte ki Perényi Zsigmondnak, Máramaros vármegye főispánjának, hogy ha Izára megérkezne a megígért pravoszláv pap, akkor várható, hogy az Iza szomszédságában lévő falvak is erre az útra térnek. Kérte a főispánt, hogy minél hamarabb értesítse az állam felső hatóságait, hogy a pravoszláviának nemcsak vallás-erkölcsi, de politikai veszélye is van, s ezért akadályozzák meg, hogy Bogdanovics püspök papot nevezzen ki Izára.⁴⁷

41 DAZO Fond 151. opisz. 2. Стр. 947. № 947. 49.

42 Püspöki körlevelek. 1903. XII. 52. Görög Katolikus Szemle, 41. szám. 1903. október 18.

43 ДАНИЛЕЦЬ, i.m. 43.

44 СТЕПАН, i.m. 539.

45 Görög Katolikus Szemle, 6. szám. 1904. február 7. 29.

46 DAZO Fond. 151. opisz. 3. № 947. 6.

47 Уо. 5.

1904. február 13-án az izaiak egy parasztházban, a hatóságokat nem értesítve, gyűlést szerveztek. A csendőrségi őrzőjártat felfedezte a gyűlést és behatolt az épületbe, ahol 25-en voltak jelen. Öt szervezőt letartóztattak és Husztra kísérték. Az itt talált orosz és szerb egyházi könyveket elkobozták. Toma Jenő, a huszti járás főszolgabírája jelentésében írja, hogy a 22 felvett jegyzőkönyvből a püspök „...meggyőződni méltóztatik, hogy e vallási mozgalomnak veszélyes politikai irányzata is van, s hogy az osztály és felekezetek elleni izgatást is rejt magában. A bűnvizsgálatot ebben az irányban is megindítottam, s a legszigorúbban folytatom”⁴⁸.

1904. április 21-én kezdődött az első máramarosszigeti bírósági eljárás fő tárgyalása az izai vádlottak ellen.⁴⁹ 1904. április 30-án ült össze a máramaros-szigeti törvényszék, hogy ítéletet hozzon 19 vádlott ügyében.

A vádirat szerint a mozgalom vezetői: Pliszka Maxim Vaszilyu (40 éves görögkeleti földműves, vagyontalan), Vakaró Jóachim Vaszilyu (40 éves görögkeleti földműves, vagyontalan), valamint Lázár Vaszily Mihályu (24 éves görögkeleti kosárkötő, napszámos, vagyontalan). Nyolc vádlott bűne az volt, hogy részt vettek a mozgalom szervezésében: Kemény Vaszily Mihályu (55 éves görögkeleti, kosárkötő, vagyontalan), Orosz Andrij Mihályu (27 éves görögkeleti földműves, napszámos, vagyontalan), Izai Andri Vaszilyu (31 éves görögkeleti földműves, napszámos, vagyontalan), Pliszka Gábor Vaszilyu (55 éves görögkeleti, kosárkötő, vagyontalan), Prokop Vaszily Petru (44 éves görögkeleti földműves, napszámos, vagyontalan), Vucskán Péter Mihályu (30 éves görögkeleti földműves, napszámos, vagyontalan), Szabó Miklós Mihályu (27 éves görög katolikus földműves, napszámos, vagyontalan) és Vucskán Andri Bárbár (32 éves görögkeleti földműves, napszámos, vagyontalan).

Nyolc főt vádoltak azzal, hogy a mozgalom megindulása után a szervezéshez munkatársként jelentkeztek: Szimling Péter Juru (46 éves görögkatolikus kisbirtokos, vagyonos), Chvuszt Koszty Mihályu (26 éves görögkatolikus földműves, napszámos, vagyontalan), Vucskán Jura Vaszilyu (31 éves görögkeleti földműves, napszámos, kevés vagyona van), Bugás Stefán Fedoru (29 éves görögkeleti földműves, napszámos, vagyontalan), Scsebán Vasazily Mihályu (51 éves görögkatolikus földműves, napszámos, vagyontalan), Pliszka Jura Havicsko Vaszilyu (48 éves görög katolikus földműves, napszámos, vagyontalan), Scserbán Jura Vaszilyu (65 éves görögkatolikus földműves, napszámos, vagyontalan), Lázár Jura Mihályu (45 éves görögkeleti földműves, napszámos, vagyontalan).⁵⁰

A 19 vádlott közül 14 vagyontalan földműves, napszámos, 3 kosárkötő, 1 kis vagyonnal rendelkező földműves és egy kisbirtokos vagyonos. Négy vádlott büntetett előéletű volt: Vakaró Jóachim becsületsértésért, Pliszka Gábor

48 Uo.

49 Görög Katolikus Szemle, 18. szám. 1904. május 1. 101.

50 GÖNCZI, i.m. 56.

becsületsértésért és kihágásért, Vucskán Andri testi sértés miatt és Lázár Vaszily, de elítélése okát nem közli a vádirat.

A 19 vádlott közül az előzetes kihallgatások során 13 következetesen görögkeletinek vallotta magát, míg hatan, akik később csatlakoztak a mozgalomhoz, görögkatolikusoknak mondták magukat. Áttérési szándékukat azzal indokolták, hogy megromlott a viszonyuk a hitközség papjával. Tagadták, hogy el akartak volna szakadni Magyarországtól, soha nem jósolták és nem is óhajtották az oroszok bejövetelét. Külföldi kapcsolataik nem voltak, jóllehet ismerték és olvasták az Amerikából érkező lapokat, könyveket, ám onnan anyagi támogatást nem kaptak.⁵¹

Azari András, az újonnan kinevezett izai parókus, a bírósági tárgyaláson azt vallotta, hogy az izai hívek hitehagyásában nagy szerepe volt Tóth Elek röpiratának („*Hol kell keresni az igazságot?*”), amelynek száznál is több példánya volt az izai híveknél. A papnak ezt az állítását a vádlottak is megerősítették, „*sőt Vakaró Jóachim kijelentette, hogy nagy hatással volt rá az említett irat, mert megtudta belőle, hogy sok millió görögkeleti van, és ez erőt adott szándékuk megvalósításához*”⁵².

1904. április 30-án a máramarosszigeti törvényszék az izai hitehagyottak ügyében a következő ítéletet hozta: A vádiratban szereplő 12 vádlott ellen a törvényszék az eljárást megszüntette. Hét vádlottat a bíróság bűnösnek talált abban, hogy izgatták a híveket a görögkatolikus egyház ellen és büntetésüket az alábbiakban határozta meg: Vakaró Jóachim, Lázár Vaszily és Kemény Vaszily fejenként 14 hónap szabadságvesztésre és 500 korona pénzbüntetésre; Pliszka Maxim 1 év szabadságvesztésre és 500 korona pénzbüntetésre; Orosz Andri, Izai Andri és Pliszka Gábor fejenként 2 hónap 9 nap szabadságvesztésre és 180 korona pénzbírságra ítéltettek.⁵³ Ez a három elítélt a per folyamán a büntetését már letöltötte és a tárgyalóteremből szabadon távozhattak. A bírói végzés engedélyezte az elkobzott bűnjelek (könyvek, ikonok s stb.) visszaszolgáltatását, de ez nem vonatkozott Tóth Elek brosúrájára, mert ezeket az elkobzott röpiratokat a bírósági végzés megsemmisítésre ítélte.

A vádiratban előterjesztett államellenes izgatás a nyomozás alatt az ügyészség minden igyekezetének ellenére háttérbe szorult. Nem sikerült az izai parasztközösség áttérési mozgalmának politikai, még inkább pánszláv törekvéseit feltárni és így ez az ítéletben fel sem merült. A meglévő bizonyítékok nem voltak elegendők arra, hogy politikai mozgalomról árulkodjanak és így máramarosi törvényszék az államellenes izgatás vádjára alól felmentette a vádlottakat.

Az ítélet kihirdetése után az elítéltek nevében dr. Klein Artur védőügyvéd az elítéltek felmentését, míg az ügyész az ítélet súlyosbításáért fellebezett.

51 Uo. 57.

52 Uo.

53 *Судейский приговор*, Наука. Еженедельная духовная поучительная и общественная газета для угро-русского народа. 8 мая 1904. С. 301.

A bírósági eljárás és az ítélethozatal után az izai áttérési mozgalom megtorpant. Nyolc család a letartóztatások kezdetén elállt szándékától. A Máramaros vármegyei közigazgatási bizottság azt jelentette, hogy „*az izgatásoknak büntető úton való szigorú megtorlása reményt nyújtott*” arra, hogy azok megszűnnek. Ahogy Firczák Gyula munkácsi püspök, úgy Azary András izai parókus is elégedettek voltak, mivel sikerült megakadályozni a görögkeleti pap kiküldését Izára és a hatóság határozott fellépése eltántorította az áttéréstől azokat a híveket, akik nem saját meggyőződésükből, hanem csak a többieket követve akarták vallásukat megváltoztatni és feladni őseik hitét.⁵⁴

1905. június 23-án a debreceni királyi ítélőtábla a vizsgálati fogságot és az előzetes letartóztatást beszámítva, enyhébb ítéletet hozott: Vakaró Jóachim és Kemény Vaszily fejenként 8 hónap szabadságvesztésre és 50 korona pénzbüntetésre; Lázár Vaszily 7 hónap szabadságvesztésre és 50 korona pénzbüntetésre; Pliszka Maxim 6 szabadságvesztésre és 50 korona pénzbüntetésre lettek elítélve.⁵⁵

De ez az eredmény sem elégítette ki a feleket, mert a főügyész súlyosbítást kért és a védőügyvéd felmentésükért fellebezett. 1906. május 10-én megtörtént a harmadik tárgyalás a budapesti királyi Kúrián, ahol az alábbi ítélet született: Vakaró Jóachim⁵⁶ és Kemény Vaszily fejenként 1 év szabadságvesztésre és 50 korona pénzbüntetésre; Vucskán Andri 6 hónap szabadságvesztésre és 50 korona pénzbüntetésre lettek elítélve.⁵⁷

Máramaros vármegye főispánja, Perényi Zsigmond, véleményét Toma Jenő huszti főszolgabíró jelentésére alapozta, aki összefoglalva a skizma három évének eseményeit arra a szomorú következtetésre jutott, hogy „*...a hatóságoknak a szabad vallásgyakorlás idejében semmiféle törvényes eszközüik nincs a mozgalom ellensúlyozására*”, csakis a rábeszélés, ami kevésnek bizonyult, mivel az ellenség részéről „*nem annyira vallási, mint inkább a legvadabb irányu nagyorosz és pánszláviztikus izgatás folyik*”⁵⁸. Az egykor mélyen vallásos görögkatolikus lakosság, de most hitükben megingott ruszin nép elkeseredésében a végsőkig elszánta magát és így a már áttért izaiak nagy része nem járt a templomba, gyermekeit nem keresztelte, sőt még azt is elviselte, hogy az elhunyt hittestvéreit egyházi szertartás nélkül, a temető szélén hantolják el. A hamu alatt tehát tovább izzott a parázs, várva a megfelelő pillanatot az újbóli fellobbanására.⁵⁹

Rubis György és Házi Iván 1903-ban hazaérkeztek Amerikából a beregmegeyi Nagylucskára, s magukkal hozták Tóth Elek unióellenes könyvét.⁶⁰ Ez

54 GÖNCZI, i.m. 59.

55 ДАНИЛЕЦЬ, i.m. 51.

56 Vakaró Jóachim a debreceni ítélet után nemsokára meghalt. A Kúria a haláláról nem kapott hivatalos értesítést, így élő személyként kezelte őt.

57 Степан, i.m. 542.

58 DAZO Fond 151, opisz 3, № 38. 3–4.

59 GÖNCZI, i.m. 60.

60 Пронин, i.m. 442.

a kiadvány különös erővel bírt a pravoszlávia terjesztésében. A nagy-lucskai lakosság jól volt informálva az izai eseményekről. A fennmaradt levelekből kiderült, hogy a Munkács környéki pravoszláv mozgalom párhuzamosan fejlődött az izaival. 1903. november 19-én Rubis György levelet írt az izai skizma vezetőinek Prokop Vaszilyinak, Vakaró Jóachimnak és Pliszka Mihálynak. A levélben az állt, hogy korábban már az izaiak is kaptak egy „kis ajándékot” Nagylucskáról és kértek még 10 példányt, amiről a levél szerzője már értesítette az amerikaiakat is. Rubis leveléből kitűnik, hogy Nagylucskán már volt 40 hívő, akik készen álltak az áttérésre. Az Izára beígért pravoszláv pap ki-nevezése nagyban megnövelné Nagylucskán az áttérők számát, mert Rubis Györgyön kívül még csak 9 személy írta alá a levelet.

Horváth László, a munkácsi járás főszolgabírája átiratában 1903. december 19-én értesíti Firczák Gyula munkácsi püspököt, hogy Nagylucskán Popadinecz András n. lucskai lakos községi tanácsos skizmatikus összejöveleket észlelt Rubis György házában. A tetthelyen a községi tanácsos azt a magyarázatot kapta Rubist Györgytől, *„hogy ő ki akarja ragadni a népet jelenlegi vallási állapotából és átakarja őket téríteni az orosz cár fenhatósága alatt álló orosz nem egyesült vallásra”*⁶¹. A tények alapján *„indítatva éreztem magam Rubis Györgynél egy házkutatást tartani, mely alkalommal a következő dolgokat foglaltam le:*

*Az orosz cári család arcképét,
Szt. Bazil életrajza moszkvai kiadásban.
Szergiusz oroszországi monostorban kiadott 4 füzet.
Nauka című csernovici folyóirat.
1902 évre oroszországi naptár.
12 darabb Kijeben kiadott Mynia (szertartási könyv).
„Hol keressük az igazságot” pánszláv könyv.
Belépesi nyilatkozat aláírva 54 lucskai egyén által.
Írógéppel írt áttérési nyilatkozat minta.
Orosz nyelvű kézirat”*⁶².

Firczák Gyula munkácsi püspök 1903. december 28-i levelében kéri a főszolgabíró gyökerében elfojtani a nagy-lucskai pravoszláv mozgalmat és ami a *„Kijevbe kiadott könyveket illeti azok nem állam ellenesek ugyan, de mint katolikus ellenesek egyházmegyéim területéről ki vannak tiltva”*⁶³.

A nagy-lucskai pravoszláv mozgalom a nagymértékű földhiánnyal köthető össze, melyet az Amerikából visszavándoroltak földvásárlási láza még jobban fokozott. A sürgető földkérdés a miniszterelnöki hivatalban vizsgálat tárgyává lett. A miniszterelnök 1904. május 30-án magánlevélben fordult Schönborn Frigyes Károly grófhhoz, melyben azt írta: *„Ha e nép ott helyben földet vásárolhatna, az izgatók elvesztenék lábuk alól a talajt s a község belbékéje kétség kívül helyre állna”*.

61 DAZO Fond 151, opis 2, № 907. 1.

62 Uo. 1–2.

63 Uo. 4.

A miniszterelnök közbenjárására a Schönborn-uradalom a helybelieknek és közel 30 környékbeli községnek lehetővé tette birtokából a földvásárlást és így a mozgalom alábbhagyott.⁶⁴

Hogy honnan is szivárgott be a skizma egyházmegyénkbe? Erre a kérdésre már Zsatkovics Kálmán is megadta a választ, hogy ez nem honi termék, hanem import Oroszországból Amerikán keresztül „a guruló dollárok (arany rubelek) segítségével”. Hogy ennek a mozgalomnak eredete import ezt jól bizonyítja Gebé Demeter⁶⁵ levele is, melyet 1904 tavaszán írt Nagylucskára, ahol rövid élete után most már alábbhagyott a skizma és levelében arra inti a nagylucskai gör. kel. hitközség (?) előljáróságát, hogy ne kérjenek papot sem Karlócáról, sem Budáról, hanem forduljanak egyenesen Szentpétervárra a szent szinódushoz, az majd ad papot s a cár módját ejti majd annak is, hogy templomot és paróchiát is kapjanak.⁶⁶

Világos bizonyítéka az előbb leírtaknak a Kelet című újságban több mint 100 évvel ezelőtt megjelent cikk:

„Észak-Amerikába kivándorolt ruthénjeink és tótjaink, köztudomás szerint ezrével térnek át az orosz államvallásra. A szentpétervári szent zsinat körülbelül nyolcz év óta nagy anyagi áldozattal e célra rendes propagandát vezet a melynek egyik főterjesztője Rovnyának pítszburgi tót lapszerkesztő, ki a nyolcvanas években római katolikus kispap volt a budapesti központi szemináriumban. Innen azonban kicsapták, mert nagy pánszláv volt.. Az orosz propaganda másik eszköze Tóth Elek az eperjesi gör. kath. ruthén egyházmegye volt papja. Mikor ezek a talajt kellő képen előkészítették, az orosz kormány megbízásából Miklós szanfrancziszközi orosz püspök bejárta a csendes óceántól New-Yorkig húzódo szláv telepeket s térítése következtében sok tót és rutén egyház, körülbelül ötvenezer lélekkel, papostól görögkeleti lett. Hogy az áttérés megszilárduljon Chikágóban az oroszok nagyszerű intézetet alapítottak, a honnan tanítók és tanítónők kerültek ki, hogy az áttértek gyermekeit az új hitben erősítsék. Miklós püspököt érdemei jutalmául tavaly áttették Szan-Francziszkóból Oroszország belsejébe, egy gazdag püspöki székebe. De eltávozásával az aknamunka, melynek éle, mint mindenki kitalálhatja, Magyarország ellen irányul, nem szűnt meg, sőt fokozódott. Áttért alatvalóinknak, két lapot osztogatnak ingyen; az egyik Syjet (Világ) rutén nyelven jelenik meg, a másik az Amerikánszékij Pravoszlávnij Vjesztnik (Amerikai ó-hitű tudósító) kétszer jelenik meg hónaponként New-Yorkban

64 BOTLIK: *A hármast alatt*, 160.

65 Gebé Demeter 1851. február 18-án született az ungmegyei Ó-Szemerén. A teológiát a budapesti Központi Papnevelő Intézetben végezte. 1878. március 31-án Pásztélyi-Kovács János munkácsi püspök szentelte pappá. 1878-ban tanár az ungvári éneklésztanítóképzőben. 1880–1884 között munkács egyházmegyei alapkezelőségi ellenőr. 1883–1896 teológiai tanár (dogmatika, latin, hittan, történelem, jog). 1896 után a egyházmegyei kormány terhelő okok miatt elbocsátott egyházmegyénk kötelékéből. Ezután kiment Oroszországba, ahol skizmatikus lett. Majd Oroszországból Amerikába lett kiküldve, ahol a pravoszláviában áttért ruszin és magyar hívek papja volt. Hazajött és 1912. augusztus 3-án meghalt Oroszvégen mint skizmatikus.

66 DAZO Fond 151, opisz 2. N. 1334. 8; Görög Katolikus Szemle, 18. szám, 1904. május 1. 101.

orosz és angol nyelven. Ez utóbbi beszámol a kéthetenként történt áttérésekről és intézkedésekről. És ilyen intézkedés sok van, mert két év óta az orosz missió még magyarajku alattvalóinkra is kivetí a bálót. Sajnos, a magyarok közül is sokan térnek át az orosz vallásra. Erre val az ó-bitű újság legutóbbi, július 27-iki száma, a mely közli, hogy a Bridgeportban rendszeresített magyar plébániára áthelyezték Gebé Demetert, a minneapoliszi egyház papját hónapi 94 dollár fizetéssel, ama kötelezettség mellett, hogy a bridgeporti Szent-Lélekről nevezett orosz egyházban is havonként egyszer misét szolgáljon. Gebé Demeter, teológiai tanár volt Ungvárott, de tavaly otthagya állását, elment Budapestre. Itt ellátták utasításal, a melynek alapján Szentpétervárott ünnepiesen áttért a görög-keleti egyházba és mint orosz emisszárius áthajózott az új világba. Most pedig Bidgeportban éneklí a templomban magyar nyelven: Isten éltesse a minden oroszok igazhívó egyedurakodóját, II. Miklós czárt, Mária-Feodorovna czárné ő felségét, a czárevicset és a főséges orosz uralkodó családot, a szent Oroszország papságát és a népet s a világ minden görög-keleti népet Montenegróban, Boszniában és Görögországban⁶⁷.

67 Kelet, 34. szám, 1899. augusztus 24.